

Kandidatuppsats i Sociologi
Sociologiska institutionen, Lunds Universitet
Vårterminen 2017

Att kringgå heder

En kvalitativ innehållsanalys av Länsstyrelsen Östergötlands förebyggande metoder mot hedersrelaterat våld och förtryck

Författare: Christina Malmgren

Kandidatuppsats: SOCK04, 15 hp

Handledare: Jan-Olof Nilsson

Sammanfattning

Författare: Christina Malmgren

Titel: Att kringgå heder

Kandidatuppsats: SOCK04, 15 hp

Handledare: Jan-Olof Nilsson

Sociologiska institutionen, Vårterminen 2017

Problem/Bakgrund: Hedersrelaterat våld och förtryck

Syfte: Undersöka förebyggande metoder mot hedersrelaterat våld och förtryck.

Uppsatsens utgångspunkter och upplägg:

Denna uppsats har sin utgångspunkt i: Genusteori, Bourdieu's teori om manlig dominans, hedersbegreppet och om kulturbegreppet. Det empiriska materialet har samlats in från Länsstyrelsen Östergötland i form av handböcker och utbildningsmaterial mot hedersrelaterat våld och förtryck. Dessa har analyserats med hjälp av kvalitativ innehållsanalys.

Slutsatser/Resultat: Handböckerna tar sin utgångspunkt i mänskliga rättigheter och ungas rättigheter, och ämnar sprida kunskap om hedersvåld, mekanismerna bakom och hur man skall hjälpa utsatta på bästa sätt. Metoderna består av kunskap om hedersproblematiken, samverkan mellan organisationer och samtalsguider för att hjälpa utsatta. Fokus ligger på hur man kan samtala med utsatta och vilka begrepp som kan användas. Analysen belyser den ständiga diskussionen om hedersrelaterat våld som en del av mäns våld mot kvinnor och det framhålls att det inte behöver ha direkt koppling till religion eller kultur samtidigt som i samtalsguiderna belyses kulturen som en viktig aspekt. Det förebyggande metodernas grundproblem är att begreppsdefinitionerna är lösa, vilket påverkar det förebyggande arbetet. Mot bakgrund av dessa resultat ger även slutdiskussionen förslag på vidare forskning.

Nyckelord: *Hedersvåld, Genus, Metod, Symboliskt våld, Kultur*

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1. På uppdrag av staten	5
1.2. Kort om Hedersvåld	5
2. Syfte och frågeställning	6
3. Hedersvåld: en fråga om kultur eller strukturellt våld mot kvinnor?	7
4. Metod och tillvägagångssätt	9
4.1. Kvalitativ innehållsanalys	9
4.2. Urval och begränsningar	10
4.3. Tillvägagångssätt	12
4.4. Metodologiska reflektioner	12
5. Det teoretiska ramverket	13
5.1. Genus och Genussystemet	13
5.2. Den manliga dominansen	16
5.3. Hedersbegreppet	17
5.4. Kulturens flexibilitet	20
6. Analys: Det finns ingen heder i hedersvåld	22
6.1. Definition av hedersrelaterat våld och förtryck	22
6.2. Metoder: Skyldighet att skydda	24
6.4. Kulturkrocken: Samtalsguiderna	27
6.4. Genus: könsroller som ställs på sin spets i ett nytt samhälle	30
7. Slutdiskussion: Det ena utesluter inte det andra	31
Källhänvisning	32
Litteratur	32
Tidningsartiklar	32
Elektroniska källor	33
Empiriskt material	33

1. Inledning

Det här med heder betyder väldigt mycket för dom. Att tjejen lyder och gör allt som dom säger. Jag har gjort så mycket skada. Jag har ju trampat på deras heder och det här med heder är det enda dom har och jag har tagit det ifrån dom (*P3 Dokumentär "Mordet på Fadime"* 2008).

Fadime kom ifrån en liten by i Elbistan som ligger i den kurdiska delen av Turkiet. Hennes familj flyttade till Sverige när hon var ung. Traditionella värderingar präglade hennes uppväxt, och sattes på sin spets när hon blev kär i en svensk kille (Wikan 2004: 223). När hennes far fick reda på hennes pojkvän visste hon att hon inte längre var säker - och fick fly till en annan stad. Hon levde under ständigt dödshot, blev misshandlad av sin bror och blev totalt utfrysad från familjen. Detta då hon hade trampat på familjens heder. Trots ständiga hot gick hon ut i nyhetsmedia för att hon ville synliggöra sin situation och dela med sig av sina erfarenheter av att leva som utländsk tjej i Sverige under dess kultur och lagar. Fadime fick vara med i diverse program som *Malou efter tio* och hon fick även tala i Sveriges riksdag. Hennes ambition var att synliggöra hur livssituationen ser ut för kvinnor som lever under hedersrelaterat våld och förtryck. Fadime mördades 21 januari 2002 av sin pappa med hennes systrar och mamma som vittnen, bara två månader efter hennes tal i riksdagen.

Debatten om hedersvåld hade funnits tidigare efter hedersmordet på Sara och Peela samt i internationell kontext, men det hade inte varit så personligt innan Fadime mördades. Eftersom mordet på henne omskakade hela landet. Hennes begravning ägde rum i Uppsala domkyrka och liknade en statsbegravning med kronprinsessan Victoria som gäst, och även Mona Sahlin som dåvarande integrationsminister. Efter mordet på Fadime insåg man behovet av att tala om hedersproblematiken även i Sverige är man inte skyddad. Fadime förblir en martyr i det svenska samhället. När man talar om hedersrelaterat våld och förtryck inom Sverige dyker Fadime alltid upp, hennes mord blev språngbräda till en politisk diskussion och en mängd förebyggande arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck. Efter mordet höll Gudrun Schyman ett kongresstal där hon hade utgångspunkten att Fadime inte föll offer för den kurdiska kulturen utan för "den ordning där män förtrycker kvinnor, en ordning som finns överallt" (Schyman 2002). Genusforskaren Yvonne Hirdman var snabb med replik där hon menar att Schyman sviker allt Fadime kämpade för, hon skriver följande: "En kultur att frimodigt försvara och

föredra framom den genusordning som ligger bakom dottermord. Skulle vi inte ens kunna stå upp och försvara den, när Fadime offrade sitt liv för den” (Hirdman 2002). Denna uppsats tar avstamp i en diskussion kring hur hedersrelaterat våld kan definieras, förklaras och förebyggas.

1.1. På uppdrag av staten

Sedan 2005 har Länsstyrelsen Östergötland (LÖ) haft i uppdrag från regeringen att motverka hedersrelaterat våld och förtryck, samt förhindra att unga personer gifts bort mot sin vilja och motverka könsstympning. Målet är att bidra med ett långsiktigt och strategiskt arbete för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck, bidra med analys av utvecklingsbehoven och främja samarbete mellan länsstyrelser och mellan olika nationella myndigheter och ideella organisationer. Arbetet har tagit sig uttryck i att fördela projektmedel nationellt, ta fram handböcker och forskning och inrätta jourboenden samt en nationell stödtelefon för drabbade. Denna uppsats behandlar fyra stycken av LÖ:s publikationer, nämligen handböcker och vägledningar som ges till skolor och sociala myndigheter (Hedersförtryck.se).

1.2. Kort om Hedersvåld

Hedersvåld är kategoriserat som könsrelaterad diskriminering. Hedersvåld förekommer i samhällen eller grupper där kvinnans uppträdande är avgörande för familjens heder - om kvinnan bryter mot regler eller uppför sig på ett visst sätt riskerar hon hot, tvång, i många fall sitt liv. Alltså om kvinnans uppträdande drar skam över familjen, måste hedern upprätthållas genom mord av kvinnan. Dock finner man att i vissa fall har bristfälliga anklagningar lett till kvinnors död. Hedersvåld eller hedersmord är både en familjeanlägenhet men också en del av påtryckningar från kollektivet. Hedersvåld förekommer utspritt över hela världen, således är det viktigt att den internationella lagstiftningen uppmärksammar hedersvåld samt att stater arbetar aktivt för att förebygga och motverka hedersvåld. (Amnesty International 2012.)

2.Syfte och frågeställning

Uppsatsens syfte är att undersöka vilka metoder som finns för att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck för att sedan analysera dem mot bakgrund av uppsatsens teoretiska ramverk. I undersökningen analyseras utbildningsmaterial producerat av Länsstyrelsen Östergötland. Materialet riktar sig till yrkesverksamma inom skolorna och socialtjänsten, och dessutom i ett fall till föräldrar och skolelever. I arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck är det relevant att se hur arbetet sker på lokal nivå då problemet med hedersrelaterat våld måste bearbetas på gräsrotsnivå. Empirin analyseras mot bakgrund av uppsatsens teoretiska utgångspunkter med hjälp av en kvalitativ innehållsanalys.

Frågeställningar:

1. Vilka metoder finns för att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck?
2. Hur talar man om begreppen heder, genus, kultur och social ordning i Länsstyrelsen Östergötlands publikationer?

3.Hedersvåld: en fråga om kultur eller strukturellt våld mot kvinnor?

Detta kapitel kommer behandla tidigare forskning kring hedersrelaterat våld och förtryck. En avgränsning görs till att enbart redogöra för forskning som genomförts efter 2000, eftersom den är mest relevant men också för att hedersrelaterat våld och förtryck är ett relativt nytt forskningsområde (NCK 2010:18). Dock finns det studier som har gjorts tidigare, t.ex. Bourdieu's Hederskänslan (1972) som är en fältstudie om kabylliska bönder och Frank Hendersons *Honour* (1994). Följande avsnitt redogör för olika perspektiv på hedersrelaterat våld och förtryck, för att sedan diskutera brister och utforskade aspekter på ämnet.

Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) gav ut rapporten *Hedersrelaterat våld och förtryck – en kunskaps- och forskningsöversikt* (2010), där de kartlägger svensk forskning inom fältet. Rapporten lyfter tre huvudsakliga perspektiv: kulturellt perspektiv, könsperspektiv och det intersektionella. Dessa tre perspektiv skiljer sig åt i förklaringar kring våldet, men möts i att de alla anser att våldet i sig är grundat i patriarkal makt (NCK 2010:9). Det kulturella perspektivet fokuserar på heder och hederskoder. I Sverige var forskningen nästintill obefintlig innan Unni Wikans bok *En fråga om heder* (2005) publicerades. Boken är en socialantropologisk studie som analyserar mordet på Fadime och den efterföljande rättegången, samt andra rättsfall där hedersmord har förekommit i Norden, Wikans bok kommer att användas som en av de teoretiska utgångspunkterna för min studie. Rättssociologen Astrid Schyters studie *Rätten att själv få välja* (2004) överlappar delvis med Wikans bok, med fokus på normer och värderingar som förklaring av hedersvåld, men studerar mer specifikt relationen mellan flickan och familjen, inte kollektivet.

Shahrazad Mojab, pedagogikforskare, är en av de ledande kritikerna av kulturrelativismen. Artikeln "The particularity of "honour" and the universality of "killing": from early warning signs to feminist pedagogy" (2004) är baserad på fältstudier av hedersvåld i irakiska Kurdistan och bland emigrerade kurder i Europa. Även Mojab grundar sin förklaring till hedersvåld i patriarkala strukturer. Hon menar att det problematiska med det kulturrelativistiska perspektivet är att om man betonar respekt för mångkultur och tolerans, så uppstår problemet att istället för att fokusera på *dominans* talar man om *olikheter* (Mojab 2004:26). Hon menar att relativister, kulturrelativister och post-strukturalister måste komma över rädslan för att blottlägga det universella patriarkala våldet och förtrycket, detta betyder

dock inte att man inte skall se nyanserna av det och att det tar sig olika uttryck i olika kontexter (Mojab 2004:34).

Vidare betonar könsperspektivet som har sin utgångspunkt i att hedersvåld inte skiljer sig mycket från västerländska mäns allmänna våld mot kvinnor (NCK 2010:25). Sociologen Åsa Eldén utgår ifrån sin avhandling *Heder på liv och död. Våldsamma berättelser om rykten, oskuld och heder* (2003) att hedersrelaterat våld och förtryck är en del av mäns generella våld mot kvinnor, då det existerar i alla samhällen och kulturer. Följaktligen tar feministisk forskning ofta avstånd från att länka samman religion eller kultur med hedersrelaterat våld.

Slutligen lyfter NCK (2010) fram det intersektionella perspektivet. Det har sitt fokus på att studera hur kön, ras/etnicitet och klass växelverkar med varandra (NCK 2010:9). Den intersektionella analysen vill gå vidare från att hedersrelaterat våld och förtryck skall läggas under rubriken våld mot kvinnor, för att visa hur komplext hedersbegreppet är. Detta gör man genom att gå vidare utifrån en förståelse av kultur, heder och kön i samspel (NCK 2010:29). Exempelvis kritiserar sociologen Pnina Werber (2007) den heder/skam-modell som har sitt fokus på kvinnans sexualitet, då det finns så mycket mer som ingår i begreppet. Hon menar att uppfattning av heder och skam möts i familjepolitiken och religionspolitiken, inom stammen eller landet (Werber 2007:165). I sin fältstudie om våld mot kvinnor i delstaten Punjab i Indien påvisar hon att våldet tar olika uttryck, och är väldigt komplext inom familjen och släkten. Genom att enbart definiera begreppet hedersvåld som något som sker på grund av kvinnors sexualitet gör man därför analysen väldigt begränsad (Werber 2007: 167). Sociologen Aylín Akpınar har även gjort en studie inom migrationskontexten. Studien baseras på livsberättelser från två turkiska kvinnor som bor i Sverige. Den teoretiska utgångspunkten är att kontrollen av kvinnors sexualitet är ett verktyg för manlig dominans, Akpınar undersöker heder/skam-komplexitet där beskyddande av kvinnor sker genom en kontroll av deras sexualitet (Akpınar 2003:425).

Som vi ser är forskningen om hedersrelaterat våld omdebatterad, det finns ingen konsensus kring definitioner eller förklaringar till hedersmord. Västerländsk och svensk forskning lutar generellt mot könsperspektivet och definierar hedersvåld som en del av mäns våld mot kvinnor. Det betonas att vi måste motverka allt våld mot kvinnor, medan forskare från andra delar av världen argumenterar för att vi måste våga kritisera kulturer, sedvanor och traditioner där hedersvåld uppstår. Kartläggningen av NCK (2010) visar på den konflikt som

finns mellan de olika perspektiven, även om de har en gemensam grund skiljer sig förklaringarna åt. Författaren till NCK (2010) Maria Carbin – som även skrivit avhandlingen *Mellan tal och tystnad – flickor och hedersvåld i svensk och offentlig politik* (2010). Hon påpekar bristerna inom forskningsfältet. Hon menar att det behövs fler kvalitativa studier för att förstå våldet men också kritisk forskning kring den svenska regeringens förebyggande arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck (NCK s. 42).

4. Metod och tillvägagångssätt

I uppsatsen vill jag undersöka vilka metoder som finns i det förebyggande arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. Studien avgränsar sig till att undersöka utbildningsmaterial i form av handböcker och metodstöd som specifikt skall användas av yrkesverksamma i skolor och socialtjänst. Denna typ av undersökning kan karaktäriseras som dokumentforskning. Att undersöka dokument är relevant då de kan uppfattas som resultat av olika sociala praktiker, vidare kan de påverka människors beslut och strukturer (May 2011:227). Metoden för att analysera dokumenten är en kvalitativ innehållsanalys. Nedan följer en redogörelse för uppsatsens metodologiska struktur och tillvägagångssätt.

4.1. Kvalitativ innehållsanalys

Innehållsanalys grundar sig i kvantitativ metod men har under senare tid etablerat sig som en central metod inom den kvalitativa forskningen. Kvantitativ innehållsanalys används mest inom forskning där man vill undersöka olika begrepp, exempelvis hur ofta ett ord eller begrepp förekommer, vilket är grundidén med metoden även om den idag används inom humaniora och kvalitativ forskning (Bergström & Boréus 2005:43). Både kvantitativ och kvalitativ innehållsanalys innefattar tre grundläggande steg: problemformulering, inhämtning av text och användandet av urvalsmetoder, slutligen tolkning och analys (May 2011:246). Kvalitativ innehållsanalys å andra sidan kan analysera texter där ingen räkning eller mätning sker utan där man enbart fokuserar på innebörden (Bergström & Boréus 2005:22).

Kvalitativ innehållsanalys grundar sig på en föreställning om en social kontext, där forskarens uppgift är att läsa texten genom dess ”symboler” (May 2011:248). Forskaren läser igenom texten för att förstå vilken kontext den skrevs inom. Exempelvis är materialet i denna uppsats skriven av myndigheter på uppdrag av regeringen, vilket är viktigt att förhålla sig till

(May 2011:248). Utifrån den sociala kontexten väljer forskaren ut vad som är av relevans för analysen och binder samman det för att skapa mönster, tendenser, sekvenser och system (May 2011:249). Det är viktigt att bibehålla flexibiliteten under det analytiska arbetet, då det gör det möjligt att se hur nya meningar utvecklas och tillämpas (May 2011:249).

Förutom att koppla analysen till en social kontext måste dokumentens avsändare och mottagare betraktas (May 2011:249). Här är det viktigt att betrakta avsedd och mottagen mening, vem är texten avsedd för? I det här fallet är den i första hand avsedd för vissa svenska myndigheter (May 2011:249). Vidare är det viktigt att fokusera på innehållsmeningar i texten. I ett semiotiskt perspektiv placerar man tolkningarna av innehållsmeningarna inom ett system av kulturella representationer. Följaktligen handlar det om relationer inom texten och textens relationer till andra texter. Man analyserar utifrån ett kritiskt-analytiskt perspektiv, som undersöker hur dokument/material tar makten över den sociala världen som den beskriver. Den sociala världen beskrivs utifrån en särskild tolkning av verkligheten - således kan mycket annat uteslutas (May 2011:250).

Den största kritiken mot dokumentforskning och innehållsanalys är att det finns risk att dokumenten som läses kan vara snedvridna (May 2011:253). Exempelvis kan tidningsartiklar vara vinklade för att skapa intresse och uppmärksamhet. Dock är dokumenten som behandlas i denna uppsats skrivna av en myndighet på uppdrag av regeringen, vilket präglar innehållet. Uppsatsen vill ta reda på vilka metoder som finns för att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck, och vidare att analysera de metoderna mot bestämda teoretiska utgångspunkter. Materialet kommer sedan analyseras i detalj och ställas mot tidigare studier av hedersrelaterat våld och det teoretiska ramverket. Kvalitativ innehållsanalys den mest lämpade metoden.

4.2. Urval och begränsningar

Denna uppsats behandlar material hämtat från LÖ som har i uppdrag att motverka och förebygga hedersrelaterat våld och förtryck. Inom detta uppdrag skall LÖ främst lämna stöd till insatser för att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck, där det ingår att ta fram vägledning och handböcker för vård, stöd och skydd mot könsstympning och förmedla kunskap om hedersproblematiken till olika myndigheter. Denna undersökning avgränsas till publikationer som länsstyrelsen tagit fram i utbildningssyfte till skolor och socialtjänsten. Avgränsningen motiveras av att utbildningsmaterialet utgör en stor del av det förebyggande arbetet men också

av att det är ett relevant material att analysera, exempelvis att undersöka brister och fördelar i materialet, hur man talar om problematiken samt definierar de viktigaste begreppen.

LÖ har gjort 70 publikationer på hedersförtryck.se tillgängliga. 19 av dessa innehåller metodstöd och vägledningar gällande hedersrelaterat våld och förtryck, där problematik kring barnäktenskap, tvångsäktenskap och könsstympning inkluderas. Analysen i denna uppsats behandlar fyra av dessa publikationer med anledning av att dessa fyra fokuserar på vägledning och metodstöd som är framtagna i utbildnings syfte för yrkesverksamma inom skolan och socialtjänsten.

Materialet som behandlas är: 1) *Mognad och livsutrymme - ett stödmaterial för hur skolan kan arbeta mot hedersrelaterat våld och förtryck och med skolans värdegrund som verktyg* (2015), som är stödmaterial för grundskolor som är avsett att visa hur de skall arbeta förebyggande för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck. 2) *Våld i hederns namn - handbok för skola och socialtjänst om skyldigheter att se och hjälpa utsatta* (2010), som är en handbok som skall förmedla kunskap om hedersproblematiken samt ge stöd i form av praktiska metoder. 3) *Metodstöd för samverkan - hur kan myndigheter och organisationer stödja varandra för att möta individer utsatta för hedersrelaterat våld?* (2010), som är ett ”informationspaket” som skall hjälpa organisationer med det långsiktiga arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. Slutligen 4) *Våga Se - en vägledning för stöd, vård och skydd av flickor och kvinnor som är eller riskerar att bli könsstympade* (2015), som är en vägledning som vänder sig till yrkesverksamma som arbetar med barn eller unga, syftet är att förmedla kunskap och ge stöd.

Vidare finns ytterligare en vägledning *Våga göra skillnad - en vägledning för skydd, stöd och rehabilitering av unga som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja* (2011) som inte är med i analysen med anledning av att den fokuserar på att förmedla kunskapsläget, perspektiv och ungas behov i form av rätt till skydd, stöd och rehabilitering. Vägledningen fokuserar inte på metoder för myndigheter vilket denna uppsats gör, således har jag valt att inte behandla dokumentet i min analys. Vidare består resterande publikationer av bilagor, en s.k. empowerment-bok, en handbok för barn och unga som lever med skyddade personuppgifter, handledningsplaner för utveckling och implementering, broschyrer och en rapport från en mindre kommuns erfarenheter av förebyggande arbete mot våld och förtryck.

Genom att analysera ovannämnda texter får vi en överblick av det förebyggande arbetet och hur man talar om hedersrelaterat våld och förtryck. Eftersom uppsatsen är en empirisk undersökning så är det svårt att analysera förebyggande arbete som inte är av den karaktären, hade metoden varit kvalitativ metod i form av intervju eller fokusgrupp hade tillvägagångssättet sett annorlunda ut. En analys av dessa texter kan bidra till en större förståelse av hur man talar om problematiken i det offentliga rummet och hur man faktiskt arbetar med den.

4.3. Tillvägagångssätt

För att finna mitt material har jag gått in på Länsstyrelsen Östergötlands sajt hedersfortryck.se, som fungerar som en samlingsplats för information om deras arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck. Vidare har jag gått igenom Länsstyrelsens publikationer och särskilt tittat på publikationer som avser metodstöd och vägledning när det gäller metoder för skolan och socialtjänsten, som redovisades ovanför. Mot bakgrund av ovannämnda metodologiska utgångspunkter undersöks texterna med hjälp av kvalitativ innehållsanalys, studien är av deduktiv karaktär i bemärkelsen att teoretiserandet skett före forskningen (May 2011:44). Således läses texterna mot bakgrund av bestämda teorier (som problematiserar), som då belyser olika teman och perspektiv. Analysen har då delats in i följande delar: definierandet av hedersrelaterat våld och förtryck, förebyggande metoder, kulturkrocken: samtalsguiderna, och genus: ombytta roller som ställs på sin spets i nytt samhälle. Vidare följer en slutdiskussion där resultaten från analysen ställs i relation till forskningsfältet och vidare diskussion. Studiens syfte och mål är undersöka vilka metoder som finns för att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck, vidare att problematisera och analysera metoderna med hjälp av de teoretiska utgångspunkterna.

4.4. Metodologiska reflektioner

I varje studie är det av stor vikt att kontinuerligt reflektera över sin forskarroll och intersubjektivitet i relation till undersökningen. Jag som ung kvinna som under hela mitt liv tagit mina friheter för givet och inte tvingats leva under hedersideologi eller inte har erfarenhet av det har troligen ett mer öppet synsätt, eller mer generellt kanske. Att inte leva i en utsatt situation präglar såklart mitt synsätt och kan göra att jag inte kan förstå handlingarna helhjärtat, och binder mig till de teoretiska förklaringarna och vilar på dessa. Även socialantropologen

Unni Wikan som gjort fältstudier om hedersvåld menar på att vi aldrig riktigt kan förstå den riktiga betydelsen om vi inte lever inom den och även då kan förståelsen vara begränsad, men vi kan försöka förklara vad hedersmord handlar om (Wikan 2004:23).

Det jag gjort under uppsatsskrivandet är att läsa in mig på specifika hedersmord mellan allt teori-läsande, exempelvis har jag lyssnat på P3-dokumentärer om både mordet på Fadime och mordet på Abbas där man får lära sig mer om individerna personligen, gått på föreläsning med Sara Mohammad (opinionsbildare och grundare till GAPF). Vidare har jag även erfarenhet av att arbeta med könsrelaterat våld i ett patriarkalt samhälle, i Kenya. Dessa personliga historier från hedersmorden, kvinnors erfarenheter har bidragit till att hjälpa mig med förståelsen.

5. Det teoretiska ramverket

I detta avsnitt redogörs för uppsatsens teoretiska utgångspunkter som kommer fungera som verktyg för att analysera de aktuella texterna. Uppsatsens teoretiska utgångspunkter följs av ett avsnitt om genusteori med särskild inriktning på den sociala ordningen och genussystemet, vilket görs med hjälp av Yvonne Hirdmans teoretiska perspektiv och *Den manliga dominansen* (1999) av Pierre Bourdieu. Bourdieu's och Hirdmans teorier är relativt lika varandra och utgör bra verktyg för att utläsa hur möjliga strukturer och diskussioner kring könsstrukturer behandlas i det förebyggande arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. Vidare är begreppen *heder* och *kultur* relevanta i undersökningen då de förekommer inom diskussionen kring hedersrelaterat våld. *Hedersbegreppet* definieras med hjälp av socialantropologen Unni Wikans som i boken *En fråga om heder* (2005) introducerade ett mer avgränsat hedersbegrepp mot bakgrund av rättsliga fallstudier. Begreppet *kultur* definieras med hjälp av antropologen Kirsten Hastrup (2010).

5.1. Genus och Genussystemet

Forskningssfären kan vara osams gällande förklaringar till hedersvåld, men en sak är man överens om, nämligen att hedersvåld grundas i patriarkal makt (NCK 2010:9). Således är det relevant att tala om genus i denna uppsats, d.v.s. hur maktförhållanden mellan könen skapas och hur vi påverkas av dem. Professor Yvonne Hirdman har varit en av de ledande i debatten om genus och den sociala ordningen. Uppsatsen kommer fokusera på ett av hennes mest

centrala begrepp: genussystemet, som talar om kvinnors sociala underordning (Hirdman 1988:49). Begreppet genussystemet, trots att det introducerades 1988, är fortfarande centralt när vi talar om hur den sociala ordningen reproduceras och maktförhållanden mellan män och kvinnor upprätthålls.

Genusbegreppet har idag blivit ett verktyg för att förstå hur uppdelningen i manligt/kvinnligt försiggår i världen (Hirdman 2003:16). Hirdman menar att det finns en kvinnounderordning och att det är en generell problematik (Hirdman 2003:5). Det finns två delar enligt Hirdman, den första är att *göra genus* och den andra är att *förstå genus*. Vi gör genus genom att det finns ett tänkande kring de båda könen och vi kan utifrån texter från historien se hur män talar om vad en kvinna är, vad en kvinna bör vara, vad en kvinna bör göra och slutligen vad en kvinna kan göra (Hirdman 2003:23). Dessa texter präglas av ett dominant tänkande. Således har dessa texter speglat de villkor som rått mellan könen. Hirdman skriver följande:

Talet är en verklighet, speglar villkor och verklighet och skapar villkor och verklighet. (Hirdman 2003:25.)

Alltså olika historiska texter som exemplifieras i boken *Genus – om det stabila föränderliga former* (2003) som visat verklighet och speglat villkoren som kvinnor haft (Hirdman 2003). Kritiken är dock följande: spelar talet egentligen någon roll? Bara för att vi talar om att något är på ett visst sätt betyder det inte att det *är* så. Hirdman menar dock att även ”löst prat” är en form av kulturella produkter i form av rättigheter och social ordning mellan könen (Hirdman 2003:25). Vi skapar även genus genom att tala om skillnader mellan könen. Det som skiljer män och kvinnor är musklerna, hårdheten, styrkan. Detta är mest grundläggande stereotypa maskulina kvalitéer som är mannens byggsten (Hirdman 2003:51). Eftersom det finns en ständig jämförelse mellan könen, kan man fråga vem kvinnan jämförs med: *Mannen*. Mannen blir således normen, han är i centrum för de filosofiska samtalen om människan (Hirdman 2003:60). Hirdman analyserar ojämlikheten mellan män och kvinnor med hjälp av begreppet *genussystemet*. Hon skriver följande:

Det ska förstås som en dynamisk struktur(system): en beteckning på ett nätverk av processer, fenomen, föreställningar och förväntningar, vilka genom sin interrelation ger upphov till ett slags mönstereffekter och regelbundenheter. (Hirdman 1988: 49.)

Genussystemet är en ordningsstruktur mellan könen, som lägger basen för människors sociala, ekonomiska och politiska ordningar. Genussystemet har två grundlogiker: *Isärhållandets tabu*: manligt och kvinnligt och *hierarkin* där mannen är normen och kvinnan avviker från normen (Hirdman 1988:51).

Isärhållningslagar finns överallt enligt Hirdman, fysiska såväl som psykiska. Grunderna i denna isärhållning handlar om könens arbetsfördelning, men också i uppfattningen om vad som är manligt respektive kvinnligt (Hirdman 1988:52). Således reproduceras normer och maktskapande, därför att man navigerar sig i världen efter platser, sysslor. Det blir maktskapande då ens handlande legitimeras genom isärhållningen och av att man avskiljs från den andra sorten. Det är *genusformateringen*, som enligt Hirdman ständigt bygger på den biologiska olikheten, kvinnor föder barn - män gör det inte, och motsättningen där männen är det positiva och kvinnor det negativa. Hirdman menar att kvinnor och män skapas (Hirdman 1988:52).

Genussystemet har tre förståelseramar: kulturell överlagring, social integration och socialisering. Med den kulturella överlagringen menas "tankefigurerna", alltså hur vi ser på genus. Social integration är arbetsdelningen mellan könen. Socialiseringen är den direkta inläringen. Det vill säga det finns en kulturell idé om vad som är manligt respektive kvinnligt som vi sedan använder som grund för arbetsdelningen och socialiseringen. I denna process blir kvinnor medskapare och män maktskapare, där kvinnor har en lägre status än män. (Hirdman 1988:53.)

Vi återgår nu till isärhållningen, där reproducerandet sker mot bakgrund av genuskontraktet, sedan har vi hierarkin där mannen är normskapande. Detta perspektiv är ett relevant verktyg för att problematisera och analysera de förebyggande metoderna mot hedersrelaterat våld och förtryck. När vi ska förstå genus måste vi kartlägga vad Hirdman kallar den stora ordningen. Hon menar att det sker en pågående genuskonflikt, som handlar om friktionen mellan genus och modernism. Denna konflikt exemplifieras lättast genom att tala om kvinnor i arbete. Man ville ha kvinnan i hemmet för att behålla ordningen samtidigt som det gynnade samhället att ha kvinnor i arbete. Denna konflikt finns även i andra fall exempelvis i modern tid genom Fadimes situation. Hon blev sina föräldrars länk ut i samhället, således ändrades maktpositionerna. Trots att hon i den aspekten var i maktposition blev hon fortfarande kontrollerad då hon inte fick vidareutbilda sig utan bara lära sig svenska. Detta kan kopplas till konflikten Hirdman talar om mellan genus och modernism, å ena sidan vill man hålla kvar

kontrollen och maktstrukturen, å andra sidan behöver man hjälpen. Genus och genussystemet är relevanta begrepp för att belysa olika fenomen som föreligger i hedersproblematiken.

5.2. Den manliga dominansen

Bourdieu (1999) har med hjälp av tidigare studier och analyser av förhållandet mellan könen ifrågasatt dess konstans i den sexuella ordningen (Bourdieu 1999:7), som han kallar *doxans paradox*. Bourdieu frågar varför den världsliga ordningen accepteras sådan den är, vidare hur den etablerade ordningen trots dominansförhållanden förs vidare och accepteras som naturlig (Bourdieu 1999:11). Han menar att den manliga dominansen är ett av de främsta exemplen på *doxans paradox* som är ett resultat av symboliskt våld. Han skriver följande om begreppet symboliskt våld:

Ett milt, omärkligt våld som offren inte ser och som huvudsakligen utövas på rent symbolisk väg, via kommunikation och kunskap, eller, närmare bestämt, via misskännande, erkännandet eller i extremfallet känslor (Bourdieu 1999:11.)

Inom begreppet symboliskt våld finns det olika komponenter. Det är något som inte uttryckligen syns, och det sker symboliskt genom kommunikation och kunskap. Att tala om symboliken inom ett förtryck, eller våld som Bourdieu benämner det, är viktigt för förståelsen. Det symboliska våldet är något dess offer inte ser, och om vi vill förändra den etablerade ordningen måste vi kunna benämna och utläsa detta. Bourdieu menar att könsskillnader visar sig genom att motsättningar får benämningar (Bourdieu 1999:19). Det är här manligt och kvinnligt blir subjektivt respektive objektivt. Dessa homologa motsättningar utläses exempelvis: hög/låg eller torr/fuktig. Motsättningarna liknas i skillnader samtidigt som de skiljer sig tillräckligt för att kunna understödja varandra i vad Bourdieu kallar praktiska överföringar eller metaforer (Bourdieu 1999:20) Vidare bidrar detta till vad han kallar ett universellt tankeschema där de blir naturliga skillnader. Könsskillnader däremot går efter tingens ordning som anses normal och naturlig, således blir det oundvikligt (Bourdieu 1999:20). Detta sker både i den sociala världen och i tingens värld, det utgör vårt habitus.

Han menar att detta är en överensstämmelse mellan objektiva och kognitiva former, erfarenheten blir då att den sociala världen uppfattar uppdelningen som något naturligt. En viktig del i detta är att den manliga ordningen anses legitim, den behöver inte rättfärdigas. (Bourdieu 1999:21.) Bourdieu skriver följande:

Den sociala ordningen fungerar som en jättelik symbolisk maskin som tenderar att stadfästa den manliga dominans på vilken den vilar: vi har den könsliga arbetsdelningen, en strikt fördelning av de verksamheter som tilldelas respektive kön och deras plats, tid och redskap: vi har rummets struktur, med motsättning mellan samlingsplatsen och marknaden, som är reserverade för männen, och huset, reserverat för kvinnorna. (Bourdieu 1999:22.)

Bourdieu menar att manliga dominansen befästs genom könslig arbetsdelning. Liknande resonemang för även Hirdman och andra genusteoretiker. Denna arbetsdelning kan man se karaktäriseras av det privata och publika. Det finns även andra skillnader såsom den biologiska skillnaden som vilar på anatomi men utgör grunden för den sociala skillnaden mellan könen, genus, särskilt inom den könsliga arbetsdelningen - detta utgör ett cirkulärt kausalitetsförhållande som "låser in tanken" för självklara dominansförhållanden inom de objektiva uppdelningar, således subjektiva uppdelningar som vi finner i de kognitiva scheman som ordnas efter dessa uppdelningar (den könsliga arbetsdelningen och den biologiska delningen) och organiserar våra varseblivningar (Bourdieu 1999:23-24). Detta är grundpelarna inom den manliga dominansen. Slutligen menar Bourdieu att det enbart är politisk handling som tar hänsyn till motsättningarna och dominansförhållandens effekt, alltså "*det objektiva samarbetet mellan förkroppsligande strukturer (hos kvinnor och män) och strukturerna hos de stora institutionerna där inte bara manliga, utan hela den sociala ordningen förverkligas och reproduceras*", och att denna kommer bidra till att den manliga dominansen tynar bort. (Bourdieu 1999:133.)

Alltså: för att motverka och förebygga detta måste en politisk handling ske. Nästa del av teorin som talar specifikt om hedersbegreppet i relation till hedersvåld ser dock inte hedersvåld som något som ingår i det strukturella våldet mot kvinnor, utan menar att det behövs ett mer avgränsat begrepp för att kunna bidra till förståelse till hedersproblematiken, mer om det i nästa avsnitt.

5.3.Hedersbegreppet

Socialantropologen Unni Wikan definierar hedersbegreppet i boken *En fråga om heder* (2004) mot bakgrund av hennes socialantropologiska undersökning av olika rättsfall som var en av de första studierna som gjorts på hedersrelaterat våld och förtryck inom en nordisk kontext. Wikan ville förstå hur en pappa kan döda sitt barn och hur en mamma kan se på när det sker. Wikan

argumenterar för att vi behöver ett mer avgränsat begrepp för hedersvåld, för att förstå varför det sker och inte sker (Wikan 2004:8).

Genom sin socialantropologiska analys av rättsfall introducerade Wikan ett begränsat hedersbegrepp som skall bidra till en förståelse av hedersmord och heder. Wikan menar att hedersmord och heder inte är något som är en del av en främmande kultur, då det sker inom nordisk kontext. Hon menar att koppling mellan exempelvis islam och hedersmord saknar grund, hedersmord kan ske under specifika omständigheter i en miljö som idag är vår ”nya mångkulturella verklighet” (Wikan 2004:9). Heder är ett omdiskuterat begrepp både inom forskningsvärlden men också bland de som lever inom hederskulturer; sedvanor och regler kan vara bestämda men tar sig olika uttryck i olika miljöer (Wikan 2004:78).

Fadime mördades av sin pappa som hade en föreställning om heder och skam. Skam och förödmjukelse är inget vi i västvärlden direkt måste förhålla oss till men i andra kulturer är det centralt i människors livsåskådning (Wikan 2004:7). Wikan (2004) menar att det finns ett hedersbegrepp som hyllar människovärdet och många kan argumentera för att världen behöver sin heder (Wikan 2004:19). Dock finns män och kvinnor i många andra samhällen som upprätthåller och tillämpar heder på skilda sätt, som många kan karaktärisera som traditionella och förtryckande.

Heder tar sig uttryck på olika sätt beroende av kön. Wikan gör distinktionen mellan *en man av heder* och *en ärbar kvinna*. Män representerar familjen och förvaltar familjens heder, och denna heder är knuten till kvinnans sexualitet. Därigenom kan du vara en *ärbar kvinna* eller en *icke-ärbar* kvinna, och en kvinna med *bristande ärbarhet* utgör ett hot mot mannens heder. Wikan presenterar i sin analys hedersbegreppet som en fråga om *moralisk integritet*. Heder och hederskänsla handlar om individens sociala anseende, alltså har det en yttre aspekt (Wikan 2004:61). Heder har två aspekter som inte nödvändigtvis behöver agera i en växelverkan: inre och yttre känslan av heder, upplevelsen av heder men ändå känna sig mindre trovärdig för att omvärlden inte vet vem man är. Det är en balansgång mellan den yttre och den inre känslan av heder. Exempelvis ansikte istället för heder: yttre värdeladdning. Wikan menar dock att denna definition inte är tillräcklig för att förstå vad heder handlar om, det räcker inte att enbart tala om respekt och anseende, även om det är en komponent. Exempelvis i Fadime-fallet - hon var familjens ansikte utåt, likaväl som kvinnans sexualitet är bundet till familjens heder, om dessa bryts har man utgjort ett hot mot familjens heder (Wikan 2004:62).

Wikan belyser det faktum att hedersmord även drabbar män och således inte kan förstås som ett strukturellt våld mot kvinnor, vi måste se till den specifika hedersideologin (Wikan 2004:65). Vi förstår hedersideologin genom att se till dess regler såsom hederskoder som är absoluta och specifika, bryter man mot dessa kan man förlora hedern. Hederskoderna handlar om respekt: en man av heder kräver respekt i form av en rättighet som han erhåller. Denna rättighet står i förhållande till omgivningen, den är skyldig *honom* respekt (Wikan 2004:66). Och upplever han att han inte får den respekten, uppstår en livskris där han måste bestämma, styra, kontrollera och i många fall straffa (Wikan 2004:22). Mannen, pappan har inget val i den livskrisen som uppstår (Wikan 2004:24).

Hedern är personlig hos individen men den är också en del av ett kollektiv: släkten och omgivningen. Hedern är uthängd, det handlar alltså om världens värdering av en person samtidigt som det berör hela personen. En viktig aspekt av hedersvåld är ryktesspridning. Hedern är viktig när det gäller att värna om egna intressen som status och sociala och politiska intressen. Innebörden hos hedersbegreppet i relation till hedersvåld är att heder är något man har och eftersom kvinnor inte har rätt till heder blir det ett sätt att kontrollera kvinnors sexualitet och frihet. Det har sitt ursprung i att kvinnan är familjens egendom.

Hur heder tar sig uttryck och upplevs kan exemplifieras genom Fadimefallet. När Fadimes pappa fick reda på hennes relation visste hon direkt att hon skulle bli utfrys och leva under hot, hennes egna ord var ”jag har ju trampat på deras heder...att döda mig är det enda sättet de har fått tillbaka sin heder, sin stolthet” (Wikan 2004:68), det rådde ingen tvekan om vad som skulle hända närmast. Vilket är något Wikan även belyser, hedersbegreppet för den som är utsatt är konkret, klart definierat. I relation till analysen är detta intressant då man inom metoderna för förebyggande av hedersvåld belyser att begreppet i sig bör undvikas i samtal med utsatta, då det kan bidra till att de blir skuldbelagda. Dock, om de utsatta redan har hedersbegreppet klart definierat, varför inte lita på deras ord och agera utifrån detta?

Åter till Fadime, hon levde fyra år under konstant hot - hennes mediala uppmärksamhet och arbete för att hjälpa andra utsatta bidrog till hennes död, då när familjeangelägenheten blir offentlig växer känslan av skam och pappan hade inget annat val. När Fadime talade om sina föräldrar i offentligheten lade hon ingen skuld på dem, hon visste vad hon gjort och vad det innebar för hennes familj. Hon ville synliggöra problematiken, men var aldrig arg på föräldrarna. Detta hör ihop med Wikans analys, när hon skriver att hedersbegreppet är klart definierat för de drabbade, men vi som står utanför måste ha en

definition och förstå mekanismerna bakom (Wikan 2004:67). Slutligen är Unni Wikans diskussion och definition av hedersbegreppet väldigt bred och fungerar som ett bra verktyg när man ska analysera det aktuella problemet.

5.4. Kulturens flexibilitet

Hastrup definierar kulturbegreppet utifrån ett antropologiskt perspektiv där hon menar att kulturen är ett socialt fenomen snarare än ett individuellt (Hastrup 2010:13). Kulturbegreppet är rymligt och flytande. Kulturen kan ses som något som begränsar eller berikar människan. Den kan samtidigt ses som ett problem eller en lösning på olika samhällsfenomen (Hastrup 2010:13). Hastrup utgår från att människan är social, hon är aldrig ensam. Vi är socialt beroende. Kultur är då något som vi delar, det är kollektivt. Bortsett från att människan är social, delar vi världen - trots att våra olika villkor såsom materiella är olika, därför vill vi även förstå olika sätt att leva inom världen (Hastrup 2010:18f).

Kulturen har dock medfört problem när den används som en ursäkt för handlingar. Exempelvis om man diskuterar kön och kultur. Förhållandet mellan kön och kultur präglas av att könet uttrycks på olika sätt och vidare tillskrivs olika sociala betydelser. Genom historien har männen stått i centrum av kulturen, problemet blev att det framkom en modell som gick ut på att kontrollera kvinnors natur eller sexualitet (Hastrup 2010:68f). Hastrup karaktäriserar det som en modell som män och kvinnor ingår i, hon skriver följande:

Både män och kvinnor var i denna modell fastlåsta i en kulturell ordning som förband mäns subjektivitet med tanke och social överblick och kvinnors med kropp och naturlig domesticerat. (Hastrup 2010:69.)

Denna modell gör så att mäns respektive kvinnors status förs samman med deras plats i det offentliga och privata rummet. Vidare menar Hastrup att kulturen inte är bestämd en gång för alla, människan kan alltid ta sin egen subjektivitet och sina kollektiva föreställningar för att skapa kultur, kulturen är då ständigt under förändring (Hastrup 2010:79). Hon tar exemplet hedersmord, där hon menar att det att förstå fenomenet *inte är* detsamma som *att acceptera*, utan att förstå olika levnadssätt och erfarenheter med utgångspunkten i att vara människa, det är inte kulturen som agerar utan människorna som använder kulturen på ett särskilt sätt. Kultur är inte en plats där allt är rätt utan en resurs som finns i våra kroppar (Hastrup 2010:71). Det blir ett problem när man använder kulturen som en ursäkt eller förklaring för ett handlande, då kulturen är ett resultat av enskilda handlingar som en förklaring till dem (Hastrup 2010:72). Det

blir då *omöjligt* att göra kulturen ansvarig för olika problem, det är viktigt att se bortom kulturen (Hastrup 2010:75).

Hastrup menar att vi inte kan hänvisa till att kulturen är bestämd, för den är inte absolut. Människor kommer alltid kunna ta sig an situationer eller livet med egna subjektiva uppfattningar, dock kan de präglas av bilder och erfarenheter men vi kan alltid ändra vår uppfattning (Hastrup 2010:79). När man betraktar kultur som en distinktion är det viktigt att ha i bakhuvudet att kulturen fortfarande varken är naturlig eller bestämd (Hastrup 2010:82). I dessa olika perspektiv och infallsvinklar som presenterats finns en gemensam nämnare: kultur är gemenskap och förbindelser. Förbindelser finns mellan andra och oss, nutid och historia eller kunskap och vilja, dessa förbindelser menar Hastrup är föränderliga i relation till olika erfarenheter, möten och människor, och vidare är gemenskapen även föränderlig (Hastrup 2010:81). Vi lever i världen på olika sätt och förstår oss själva, vi människor bidrar till att förverkliga kultur och kan förändra den genom enskilda handlingar. Således innebär det att kulturen är flexibel, vilket Hastrup menar är dess mest värdefulla kvalité. (Hastrup 2010:181.) Eftersom människan är social blir hon även flexibel, hon måste navigera sig genom olika möten och situationer i förhållande till andra människor, vilket gör att samhällets komplexitet utgör kulturens flexibilitet. (Hastrup 2010:181.) Hastrup skriver om kulturmöten:

Ett kulturmöte är en omfattande dialog mellan människor eller grupper som till att börja ser sig själva som kulturellt distinkta. Men också här karakteriserar människor sig i förhållande till varandra, i förhållande till det omgivande samhället och inte minst i förhållande till en särskild uppfattning om den intrig som kanske skapas för tillfället (Hastrup 2010:183f.)

Alltså: vi ser vår egen kultur som distinkt och som något oföränderligt. Detta bidrar till kultur som problem eftersom vi behandlar den som oföränderlig även fast vi socialiserar oss i förhållande till varandra. Slutligen kan denna beskrivning av vad kulturbegreppet gör fungera som ett värdefullt verktyg i analysen för att förstå vad kulturbegreppet gör.

6. Analys: Det finns ingen *heder* i hedersvåld

Analysen delas in i följande delar: Definitionen av hedersrelaterat våld och förtryck, metoder: skyldighet att skydd där förebyggande metoder redogörs, kulturkrocken: samtalsguiderna - fokus på hur kultur tar sig uttryck i analysen; speciellt fokus på samtalsguiderna och genus: könsroller som ställs på sin spets i ett nytt samhälle där jag diskuterar genus i relation till texterna.

6.1. Definition av hedersrelaterat våld och förtryck

En del av texterna definierar hedersrelaterat våld och förtryck först genom att redogöra för att det finns en risk att när man talar om hedersproblematik att man bidrar till en generalisering av människor från andra delar av världen, men det är lika problematiskt att inte våga synliggöra det hedersrelaterade våldet (VHN 2010:6). I handboken *Våld i hederns namn* (2010) skriver man inledningsvis:

Att särskilt belysa det hedersrelaterade våldet innebär inte att påstå att det skulle vara av grövre karaktär än mäns våld mot kvinnor eller att dess mekanismer totalt skiljer sig från de mekanismer som ligger till grund för mäns våld mot kvinnor [...] Det finns ingen anledning att ställa olika typer av våld mot varandra. Låt oss istället ha de mänskliga rättigheterna som utgångspunkt för vad varje människa borde ha rätt till och skydd ifrån (VNH 2010: 7.)

Alltså, man vill betona att synliggörande av hedersrelaterat våld och förtryck inte innebär att det är värre än mäns våld mot kvinnor, istället för att tala om hedersrelaterat våld och förtryck ska vi se till mänskliga rättigheter: vad människor borde ha rätt till och skydd ifrån. Detta perspektiv och synsätt genomsyrar det förebyggande arbetet i alla metoder, utbildningar och praktiska handledningar i form av samtalsguider som kommer behandlas senare i analysen.

Följaktligen är LÖ:s definition av hedersrelaterat våld och förtryck lik Wikans, då hon definierar hedersvåld som frånvaro av rätten till respekt och krav till respekt (Wikan 2004:77). Alltså: det förebyggande arbetet skall präglas av att individer skall informeras om sina individuella rättigheter, således kunna göra anspråk på dem. Dock skulle Wikan invända då hon menar att vi måste se hedersvåld och som en egen kategori då "Ett system som kräver av familjen att den ska döda sitt eget barn - för hederns skull – är speciellt" (Wikan 2003:81).

Vidare talar handboken *Våld i Hederns Namn* om mekanismer bakom hedersvåld och förtryck, där skrivs att hot, tvång, våld och mord i hederns namn förekommer i samhällen eller

grupper som lever under patriarkala familjesystem och kollektivt skamtänkande (VHN 2010:8). Det betonas ytterligare att kvinnor drabbas i större utsträckning men att män också kan utsättas för våldet. Ytterligare beskrivs familjepyramider där pappan, mannen har mest kontroll över familjen. Vidare belyser författarna att det förekommer en könslig arbetsdelning, där kvinnor är de som tar hand om allt i hemmet och uppfostran, och om barnen gör bra ifrån sig tar pappan åt sig äran men om de beter sig dåligt är det mamman som får skulden (VHN 2010:8). De nämner även hur pojkar/bröder drabbas genom att de måste uppfylla olika krav som följer av att leva efter hedersideologin. Dock talar de mest vad hedersvåld är och hur det kan ta sig uttryck men belyser inte någon förståelse av handlingen och fokuserar inte på förövaren vilket i många fall är brodern eller pappan, Wikan menar att även pappan eller förövaren är ett offer, rättare sagt ett offer för kulturen (Wikan 2003:22). Hon menar ytterligare att steget till att förstå hedersmord är att förstå ”den livskris som är upprinnelsen till hedersmord” (Wikan 2003:24), vilket är något definitionen och förklaringen saknar. Ytterligare framhåller de att våld i hederns namn förekommer i samhällen eller grupper som har ett skamcentrerat tänkande, men förklarar inte vad detta innebär.

Stödmaterialet för skolan, *Mognad och Livsutrymme* (2015), har nästintill samma definition av hedersrelaterat våld och förtryck som *Våld i hederns namn*, men har en specifik målgrupp, vilket är ungdomar så materialet belyser även separat aspekterna: ryktesspridning, myten om mödomshinnan och oskuld, heder och sexualitet, tvångs- och arrangerade äktenskap, hur det kan ta sig uttryck i skolan och slutligen könsstympning (ML 2015:22-25).

Handboken *Våga se* (2015) behandlar könsstympning som en del av hedersrelaterat våld och förtryck. Kopplingen mellan könsstympning och hedersrelaterat våld och förtryck är att familjens heder är knuten till flickors sexualitet. Författarna skriver följande: ”Tvångsäktenskap och könsstympning är specifika företeelser som har sin grund i bl.a. föreställningen om att mäns och familjers heder är anhängig kvinnors och flickors sexuella beteende” (VS 2015:9).

Sammanfattningsvis så utgår alla de fyra texterna från en liknande definition av hedersrelaterat våld och förtryck. Definitionen är lik Wikans, dock är det vissa komponenter som fattas. Handböckerna och vägledningarna talar inte om hur man kan förstå hedersvåld, och påtalar likheter med mäns våld mot kvinnor i t.ex. vår västerländska kultur – de menar att mer förenar än skiljer. Dock kan inte hedersvåld, enligt Wikan, ”läggas under” samma paraply som mäns strukturella våld mot kvinnor då även män drabbas (Wikan 2004:65). Följaktligen betonar

det inte förövaren eller kollektivet runt. Det är även svårt att finna förståelse av hedersproblematiken om man inte har ett mer begränsat begrepp. Nu har jag visat hur de fyra texterna definierar hedersvåld, jag har problematiserat/analyserat deras definition med anknytning till Wikans definition. Nu går vi vidare till analysen av metoderna.

6.2. Metoder: Skyldighet att skydda

Vi har nu sett på den definition av hedersrelaterat våld och förtryck som det förebyggande arbetet skall utgå från. Vilka metoder finns och vad är problematiken kring dem? Att fylla igen kunskapsglappet är i fokus, yrkesverksamma måste ha kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck, speciellt dess bakomliggande mekanismer, för att kunna hjälpa utsatta. Att bryta tystnaden om problematiken är nödvändigt, för det är när tystnaden infinner sig som utsatta inte vågar be om stöd eller hjälp. I vägledningen *Våga Se* (2015), i behandlingen av hedersrelaterat våld och förtryck och könsstämpning, skriver författarna inledningsvis:

Vi måste göra allt för att tystnaden aldrig mer får infinna sig, vi måste göra allt för att bryta dessa övergrepp sker mot våra flickor och vi måste göra allt för att de vårdnadshavare som utsatt sina barn för detta tidigare, söker hjälp och ser till att flickorna och kvinnorna får den vård och det stöd de har rätt till och behov av” (VS 2015:2.)

De menar att det grundläggande steget för att förebygga och motverka hedersproblematiken är att bryta tystnaden. Om man sätter detta i relation till Bourdieu är det hans tes att om vi talar politiskt och inom institutioner om den etablerade ordningen och problematiken kring manligt/kvinnligt kan vi gradvis motverka den manliga dominansen och det symboliska våldet (Bourdieu 1999: 141). Strukturer och handlingsprogram måste belysas och blottläggas så att strukturer som underbygger maktförhållanden kan förändras (Bourdieu 1999). Även Hirdman belyser talets betydelse - hur vi talar och att vi talar speglar vår verklighet (Hirdman 2003:25). Vi måste även se hedersrelaterat våld och förtryck som en egen kategori, men med annorlunda mekanismer – för det är något annorlunda (Wikan 2003: 81).

De förebyggande metoderna består i att sprida information genom webbutbildning (som dock inte behandlas i denna analys) och handledning. En stor del av kunskapsutbredningen är att beskriva våld i heders namn, här utgår man från föregående definition, då målgruppen yrkesverksamma. De får även tillgång till praktisk handledning i form av samtalsguider, informationsrutor om kulturkrocken, mer om detta i nästa avsnitt *Kulturkrocken: samtalsguiderna*.

Nästa steg är att ta fram stödmaterial för grundskolor, då skolor kan nå ut till barn och unga som kan vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Målet för dessa metoder för skolan med fokus på årskurs 6 är att ge eleverna kunskap, skapa dialog, diskussion och reflektion för att öka tonåringars inre verktyg och resurser. Materialet består av lektionsunderlag som ska diskuteras i ämnet livskunskap (40 min/vecka) - projektet utgår antagligen från en föregående rapport som uppmärksammar att skolan ska ta in dessa frågor i undervisningen. Lektionerna innehåller filmvisning, diskussioner kring sex och samlevnad etc. Författarna skriver följande: "Skolan är den centrala arenan vad gäller att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck" (ML 2015:11). Materialet betonar vikten av att vuxna i skolan ska få kunskap om heder som begrepp, de hedersrelaterade mekanismerna, hur hedersvåld kan komma till uttryck och vilka konsekvenser det kan få för utsatta barn och unga (ML 2015: 13).

Målet är att eleverna ska få kunskap om sin kropp och sin sexualitet, sina rättigheter gällande sexualitet, val av framtida partner, frihet och integritet, jämställdhet och alla människors lika värde (ML 2015:13). Utgångspunkten i metoderna är *empowerment*.¹ Arbetet ska även ske i tre steg: 1) nå alla flickor och pojkar och föräldrar, 2) upptäcka utsatthet, 3) ge stöd och skydd i akuta situationer. Medan undervisningen pågår hos de blivande tonåringarna pågår en separat utbildning för föräldrarna. Detta är för att man anser att det är viktigt att ta in föräldrarna i diskussionen.

Materialet behandlar teman som pubertets- och mognadsprocess, identitetsutveckling och barnkonventionen. Viktigt i genomförandet av lektionerna är att försöka ha små klasser - rekommendationen är max 20 elever för att skapa en bekväm och trygg miljö. Viktigt med dessa lektioner är att inkorporera flera skolämnen och att ha en pågående dialog med eleverna. Rekommendationen från metodmaterialet är att första lektionen skall man köra introduktion och visning av filmen *Tonårsdrömmar del 1: före puberteten* som faller inom ämnet biologi (ML 2015:47). Lektion 2: eleverna ska lära känna varandra genom att göra visitkort och hjärtan där de skriver om sina framtidsdrömmar, slutligen ska de återkoppla till filmen. Under lektion 3 ska broschyrer om pubertetsutveckling delas ut och kommenteras. Lektion 4 behandlar Barns och ungas rättigheter varvid eleverna ska studera barnkonventionen, och här ingår även en demokratiövning. Under lektion 5 delar man in i grupper efter kön då man skall prata om

¹ En social process där individens möjligheter främjas och stöds så de kan själva möta sina egna behov. Exempelvis om du är medveten om dina rättigheter kan du lättare göra anspråk på dem. Metoden är mycket vanlig inom arbetet för att främja mänskliga rättigheter (ML2015:13).

underlivet, vilket kan vara känsligt att göra med könsblandade grupper. Under termin 2 fokuserar lektionerna på sexualitet, kön, identitet och relationer, rätten att bestämma själv över sin kropp och sina handlingar, kroppskänedom, hygien, samlevnad/kärlek/fantasi och slutligen studiebesök.

Man kan säga att lektionerna belyser olika teman/aspekter som är viktiga när man talar om hedersrelaterat våld och förtryck. Intressant här är att inga av lektionerna benämner hedersproblematiken direkt - men talar om olika aspekter av den som kan bidra till att ge en individ kunskap och förmåga att ifrågasätta om friheter begränsas.

Lektionerna har sin utgångspunkt i ett jämställdhetsperspektiv men det förklaras inte vad det innebär. I lektionerna talar man som sagt om pubertetsutveckling, således olika för flickor och pojkar. En lektion problematiserar genus, lektion 1 under termin 2: Sexualitet, kön, identitet och relationer. Lektionen behandlar olika problem som skall diskuteras. Mer om detta senare i analysen i avsnittet: Genus.

Materialet lyfter inte heller mekanismerna inom hedersvåld förutom könsstymning i lektionsplaneringen då arbetssättet har utgångspunkt i *empowerment*, alltså utan att benämna hedersvåld har man ändå gått igenom aspekter kring det såsom pubertetsutveckling, och man har uppmärksammat individens rättigheter och informerat eleverna om det specifika med det egna könet - så eleverna blir *empowered*. Tanken är att ungdomarna kommer att inse sina rättigheter och göra anspråk, samt söka hjälp om de inte kan lösa sina problem själva.

Utöver handboken Mognad och livsutrymme (2015) tar de förebyggande metoderna sig uttryck i att sprida information till personalen som kan möta utsatta. Det är viktigt att yrkesverksamma har kunskap om vad hedersvåld är, vad det innebär och hur det tar sig uttryck - följaktligen skall de olika myndigheterna genom samverkan arbeta förebyggande på bästa sätt och agera som stöd. Deras kompetens ska höjas genom webbutbildning (som dock inte behandlas i denna analys) och annan handledning. Först måste man bryta tystnaden kring problemet, här finner man information om vilka man ska tala med men framförallt hur om man ska tala med utsatta. Handboken ger en samtalsguide som yrkesverksamma kan följa i samtal med utsatta. Intressant här är hur man talar om könsstymning. I samtalsguiden uppmanas yrkesverksamma att istället benämna det som *kvinnlig omskärelse* med ingen större anledning än att inte skuldbelägga utsatta.

Vidare ska problemet uppmärksammas, genom att informera om vem som utsätts eller riskerar att utsättas, författarna ger olika exempel på riskfaktorer såsom bristande integration,

om modern eller system är könsstympad, frånvaro från skolan, ålder och föräldrars utbildningsnivå (VS 2015:22).

I fortsättningen redovisas myndigheters och yrkesverksammas ansvar.² I detta ingår även samverkan mellan myndigheter. Samverkan som metod är något som kommer upp upprepade gånger i handböckerna/vägledningarna. Handboken *Metodstöd för samverkan* ger metodstöd för att hjälpa organisationer med samverkan. Grunden i det fortsatta arbetet för att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck är att analysera organisationen och verksamheten. ”Informationspaketet” menar att arbetet för att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck skall ske i olika nivåer: 1) Synliggöra problematiken – här hänvisas till regeringens nationella handlingsplan. 2) Öka kunskapen om mäns våld mot kvinnor/hedersrelaterat våld och förtryck kopplat till svenska lagar, mänskliga rättigheter och barnkonventionen. 3) Utforma handlingsplan för den egna verksamheten. 4) Samarbeta operativt. 5) Förankra i ordinarie verksamhet. Uppdatera, utvärdera och utvecklas. Dessa fem steg ligger till grund för det förebyggande arbetet. Samverkan är inte minst viktigt när det gäller att hjälpa individer som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck, när sådana fall behandlas är det en rad olika aktörer som dras in. Därför uppmanas aktörerna att anordna en samverkankonferens - vilket är där metoderna synliggörs. Samverkanskonferensen skall pågå under två dagar och ge utrymme för att organisationerna skall mötas, lära sig av varandra och ge varandra tips. Diskussionerna skall även utgå från olika konkreta fall där man ska diskutera vad man skulle gjort i respektive situation. Dilemmafallen beskriver olika situationer, såsom om en kille blir kär i en kille – som är emot familjens tro, eller flickor som ber om hjälp för att de är rädda för att bli bortgifta (MFS 2010:19-35).

Slutligen ges en guide till skolpersonal där det understryks att rektorn har det yttersta ansvaret för att bedriva arbetet mot könsstympling. Även här ges en samtalsguide och lista på olika riskfaktorer som man kan uppmärksamma, som vi går närmare in på i nästa del av analysen.

6.4. Kulturkrocken: Samtalsguiderna

Genomgående i handböckerna nämns ordet *kultur* försiktigt – det betonas att man inte skall generalisera kring kulturer mot bakgrund av hedersvåld, skriver man i termer av ”Kulturkrock:

² Myndigheter och verksamma har ansvar att tala om könsstympling, de har anmälningsskyldighet till socialtjänsten, de skall upprätta en handlingsplan och rutiner för arbetet mot könsstympling samt bidra med tolk vid behov (VS 2015:24.)

Att vara förälder i ett nytt land”, där man belyser att gruppidentiteter blir viktiga att bibehålla i ett nytt land, likt det som Hastrup beskriver när hon beskriver kulturmöte. Först i ett kulturmöte ser vi oss som kulturellt distinkta, kulturerna blir kontraster till varandra (Hastrup 2010:91). Det beskrivs sedan hur maktförhållanden förändras när föräldrarna blir beroende av barnen, då barnen har lättare att finna sin plats i samhället (VHN 2010:11). Samtalsguiden är menad för lärare och föräldrar, intressant här är att man inte talar om eventuella maktstrukturer i familjen och ändrar benämningen för könsstympling till omskärelse - dock stort fokus kring att tala om hälsorisker och svensk lagstiftning.

I samtalsguiderna är kultur en viktig komponent, såsom i uttryck som *kulturell förståelse*. Handboken *Våga se* ger en samtalsguide som yrkesverksamma kan följa i samtal med utsatta, intressant då man kan se det som ett kulturmöte enligt Hastrup. Hur man talar om könsstympling blir således centralt då de yrkesverksamma i samtalsguiden uppmanas till att istället benämna det som kvinnlig omskärelse med ingen annan motivering än att det kan underlätta. Vägledningen säger följande:

När du pratar med vårdnadshavare om könsstympling, kan det underlätta att benämna könsstympling med andra ord som till exempel omskärelse. Det är dock viktigt att inte osynliggöra att det är ett allvarligt brott (Våga Se 2015:18.)

Liknande vägledning ser vi i handboken *Våld i hederns namn* (2010) när man beskriver för förskolor hur de ska tala med föräldrar och där man menar att begreppet hedersvåld inte ska vara i fokus utan *mekanismerna* i en hederskultur, de skriver följande:

I samtal med föräldrar ska dock fokus ligga på de konkreta begränsningar och krav som en hederskultur innebär för barnet, inte begreppet i sig. (VHN 2010:14)

Hur är detta problematiskt? Man kan se det som problematiskt på flera sätt. Först om man utgår från Bourdieus teori om att motverkan av den manliga dominansen enbart kan ske genom politisk handling där vi benämner och blottar förtrycket/övergreppet (Bourdieu 1999:141). Även hans diskussion om det symboliska våldet, som är ett våld som pågår för att offren inte utmärker det, vi måste synliggöra det symboliska våldet för dess offer då dom själva inte ser det (Bourdieu 1999:11). Dock påpekas att man inte ska osynliggöra det som ett allvarligt brott

– vilket blir motsägelsefullt då det bidrar till en osynliggörande effekt. Hirdman talar om jämförelsen mellan könen, att benämna könsstympling som kvinnlig omskärelse bidrar till att man gör det likvärdigt med manlig omskärelse, vilket det inte är. Här kommer språkets betydelse in, om yrkesverksamma talar i termer av omskärelse istället för könsstympling döljer det en verklighet för offren. Wikan talar inte i sin analys om könsstympling direkt, dock ser hon det som en del av hedersrelaterat våld och förtryck. Detta kan dock visa på en form av kulturell förståelse, som utgångspunkt ska de yrkesverksamma uppmärksamma att könsstympling är förekommande i de länder vårdtagarna, eleverna etc. kommer ifrån och därför använda andra benämningar för att inte skuldbelägga. Vi kan inte undgå problematiken att benämna känsliga saker på ett helt annat sätt, vad innebär det för hur vi ser på könsstympling och framförallt: vad innebär det för det förebyggande arbetet?

Ytterligare ser vi i samtalsguiden att man uppmanas ställa frågor som: ”Nu när du är i Sverige, så vet du säkert att könsstympling/Kvinnlig omskärelse av flickor är förbjudet. Kan du säga något om de tankar du har kring det? Skapar det något problem för dig att det inte är olagligt?” (VS 2015:19). Man kan argumentera att man vill visa en kulturell förståelse för nyanlända föräldrar som levt under hedersideologi. Bra förståelse för olika kulturer är viktigt, dock måste vi kunna belysa när kulturen kan agera som problem. Hastrup argumenterar även att man aldrig kan beskylla kultur för människors handlingar och att kulturskillnader aldrig kan ursäkta brott mot mänskliga rättigheter (Hastrup 2010:79). Men i det här fallet ger man utrymme för berättigandet och individens egen relation till könsstympling, samtidigt som man ser sin egen kultur och uppfattning som distinkt.

Dock påpekas att man inte ska osynliggöra det som ett allvarligt brott. Detta visar på en form av kulturell förståelse, som utgångspunkt ska de yrkesverksamma uppmärksamma att könsstympling är förekommande i det land vårdnadsinnehavarna kommer ifrån och därefter använda andra benämningar för att inte skuldbelägga. Vad innebär det att säga kvinnlig omskärelse istället för könsstympling? Först och främst, man gör det likvärdigt med manlig omskärelse vilket är en liknelse som funnits länge men man valt att bortse från då det är två separata saker.

6.4. Genus: könsroller som ställs på sin spets i ett nytt samhälle

Genus är något som genomsyrar texten då hedersrelaterat våld och förtryck agerar som en konsekvens av starkt patriarkala strukturer. Det som belyses i handböckerna utan att det ändå kommer fram riktigt är just att mekanismerna bakom och anledningen till hedersrelaterat våld och förtryck är könslig arbetsdelning, skillnader mellan könen och en social ordning, manlig dominans. De beskriver hur det är bra att visa förståelse för att familjer med starkt patriarkalt tänkande då det sker en konflikt när de möts av andra krav på individuella rättigheter, men detta blir problematiskt om man vill främja arbetet på ett ökat medvetandegörande hos framför allt kvinnorna om deras rättigheter.

Dock synliggörs inte genus mer än så i metoderna, man problematiserar inte genusfrågor i samtalsguiderna eller i utbildningsmaterialet förutom under en lektion där man pratar om hur man ser på tjejer respektive pojkar. Exempelvis i följande dilemma som skall diskuteras ”i mån om tid” under lektionen: en ny elev ska börja i klassen, en tjej Märtha. Genom rykten får man reda på att hennes pappa jobbar som barnskötare och hennes mamma som brandman. Märtha kommer första dagen och bär kostym samt är duktig fotbollsspelare. Dilemmat diskuteras genom frågor som: ”Vad tycker du om Märtha?”, ”Skulle du bli kompis med Märtha?” och ”Skulle du välkomna henne med i flickgänget/pojkgänget?”. Det är tydligt att syftet här är att eleverna ska reflektera över vad som är manligt respektive kvinnligt (ML 2015:62). Dock är detta något som skall göras ”i mån av tid”, alltså finns diskussionen om könslig arbetsdelning, vad vi tillskriver manligt/kvinnligt – men materialet problematiserar inte ytterligare vad detta innebär eller varför det är viktigt. Enligt Hirdman och Bourdieu är detta grundpelarna i reproducerandet av den sociala ordningen. Å ena sidan kan man argumentera för att barnen är så pass unga att fokus är att de ska reflektera, inte tala om samhällets stora ojämlikheter. Dock är det problematiskt att som metod för att förebygga hedersvåld och förtryck inte direkt definiera och benämna mekanismer för eleverna och att diskussion av genus sker ”i mån av tid”. Både Hirdman och Bourdieu menar att om vi inte genom politisk men också synliggör dessa aspekter kommer ordningen reproduceras och fastställas.

7. Slutdiskussion: Det ena utesluter inte det andra

Handböckernas genomgång av förebyggande metoder mot hedersrelaterat våld och förtryck är väldigt omfattande, det finns en mängd information att hämta. Analysen uttrycker hur materialet inte definierar de olika orsakerna bakom hedersvåld, och man uppmanar yrkesverksamma att inte fokusera på begreppet i sig utan individens rättigheter. Frågan här är då, vad innebär det för det förebyggande arbetet? Vad innebär det att inte benämna begreppen i samtal med utsatta? Könsperspektivet fokuserar på hedersvåld som strukturellt våld mot kvinnor. Wikan menar att vi inte kan se hedersvåld som strukturellt våld mot kvinnor då det även drabbar män, men också att praktiken i sig är speciell. En pappa som mördar sitt barn på grund av upplevelsen av skam och heder *är något speciellt* - således måste vi ha begränsat begrepp och en egen förståelse av fenomenet. Man vill gärna inte benämna begrepp, utan ska fokusera på svensk lagstiftning och individens rättigheter, och förhåller sig inte mer till de olika perspektiven.

Slutdiskussions rubrik ”Det ena utesluter inte det andra” har ambitionen att påpeka att när man talar om hedersrelaterat våld och förtryck så utesluter det inte allt annat kvinnoförtryck, utan det belyser en problematik som kräver ett specifikt förebyggande arbete.

Som kort sammanfattning kan man säga, att materialet är bra på flera sätt, och välmenande, men det är ett problem att de inte alltid vågar nämna saker vid deras rätta namn. Därför vill jag med denna slutdiskussion lyfta just de ställningstaganden de olika perspektiven gör inom forskningsfältet och uppmana till vidare forskning, exempelvis kvalitativa undersökningar i form av intervjuer, där man undersöker begreppsdefinitionen i relation till de utsattas upplevelse. Hur förhåller sig utsatta och även yrkesverksamma till begreppen hedersvåld, könsstämpning och tvångsäktenskap?

Låt mig avsluta genom att betona vikten av djupare förståelse av hedersvåld betyder inte att *vi accepterar* det, utan det är först när vi får förstå de utsattas relation till begreppen som vi kan utveckla fler metoder och strategier för att motverka och förebygga hedersvåld. Låt oss inte svika vad Fadime kämpade för.

Källhänvisning

Litteratur

- Akpinar, Aylín (2003). The Honour/Shame complex revisited: Violence against women in the migrant context. *Womens International Forum*. Vol. 26, no. 5, p. 425-442.
- Bourdieu, Pierre (1999). *Den manliga dominansen*. Daidalos.
- Bourdieu, Pierre (1991). *Kultursociologiska texter*. Eslöv: Symposion.
- Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2005). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Hastrup, Kirsten (2010). *Kultur - Den flexibla egenskapen*. Lund: Studentlitteratur.
- Hirdman, Yvonne (2003). *Genus – om det stabilas föränderliga form*. Liber.
- Hirdman, Yvonne (1988). Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*.
- Heldén, Åsa (2003). *Heder på liv och död. Våldsamma berättelser om rykten, oskuld och heder*. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Henderson Stewart, Frank (1994). *Honour*. Chicago: University of Chicago Press.
- May, Tim (2013). *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Mojab, Sharzad (2004) ”The particularity of ’honour’ and the universality of ’killing’: from early warning signs to feminist pedagogy”, i Mojab, Shahrzad & Abdo, Nahla (red.), *Violence in the name of honour. Theoretical and political challenges*. Istanbul: Bilgi University Press, s. 26–28.
- Nationellt centrum för kvinnofrid (2010). *Hedersrelaterat våld och förtryck – en kunskaps- och forskningsöversikt*. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Schytter, Astrid (2004). *Rätten att själv få välja*. Lund: Studentlitteratur.
- Werbner, Pnina (2007). Veiled Intentions in Pure Space: Honour, Shame and Embodied Struggles among Muslims in Britain and France. *Theory, Culture and society*. Vol.24 Issue.2, p. 161-186.
- Wikan, Unni (2004). *En fråga om Heder*. Stockholm: Ordfront förlag.

Tidningsartiklar

- Hirdman, Yvonne (2002). ”Hon sviker det Fadime stod för”. *Dagens Nyheter*. 2002-01-30.

Schyman, Gudrun. (2002). Debatt: Gudrun Schyman utvecklar sitt omdebatterade kongresstal: "Fadime föll offer för mäns förtryck". *Dagens Nyheter*. 2002-01-26.

Elektroniska källor

Amnesty International, USA. *Culture of Discrimination: A Fact Sheet of "Honor" Killings*.

[Elektronisk] Tillgänglig:

[Http://www.amnestyusa.org/sites/default/files/pdfs/honor_killings_fact_sheet_final_2012.doc](http://www.amnestyusa.org/sites/default/files/pdfs/honor_killings_fact_sheet_final_2012.doc) Hämtad 2017-05-10 14:05.

Hedersförtryck [Elektronisk] Tillgänglig: www.hedersförtryck.se

P3 Dokumentär (2008). Mordet på Fadime. Publicerad i Sveriges Radio 27-04-2008.

Empiriskt material

MFS=Metodstöd för samverkan - hur kan myndigheter och organisationer stödja varandra för att möta individer utsatta för hedersrelaterat våld? (2010).

ML= Mognad och livsutrymme - ett stödmaterial för hur skolan kan arbeta mot hedersrelaterat våld och förtryck och med skolans värdegrund som verktyg (2015).

VHN= Våld i hederns namn - handbok för skola och socialtjänst om skyldigheter att se och hjälpa utsatta. (2010).

VS= Våga Se - en vägledning för stöd, vård och skydd av flickor och kvinnor som är eller riskerar att bli könsstämpade. (2015).